बालागाउँ महालक्ष्मी जात्रा

एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायअन्तर्गत नेपाली इतिहास,संस्कृति तथा पुरातत्व विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिको आंशिक परिपूर्तिको लागि तयार पारिएको

शोध-पत्र

प्रस्तोताः

रमेश श्रेष्ठ

परिक्षा रोल नं. ३५०

त्रि.वि. रजिष्ट्रेशन नं. १७७७९/९५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली इतिहास,संस्कृति तथा पुरातत्व केन्द्रीय विभाग

२०७४

शोध निर्देशकको सिफारिशपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टर २१ औ पत्रको शोधप्रवन्धको पाठ्यक्रमअनुसार परिपूर्ति निमित्त यस केन्द्रीय विभागका विद्यार्थी श्री रमेश श्रेष्ठले मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा बालागाउँ महालक्ष्मी जात्रा एक अध्ययन विषयको अनुसन्धान प्रवन्ध तयार पार्नु भएको हो । यस शाधपत्रमा निजले वौद्धिक एवं अनुसन्धान प्रक्रियामा तत्परताका साथ मेहनत र लगनपूर्वक तयार गरेकोमा मलाई सन्तोष लागेकोले आवश्यक मूल्यांकनका लागि पेश गरेको छु ।

....

सन्ध्या पराजुली

उप-प्राध्यापक

कृतज्ञता-ज्ञापन

प्रस्तुत "बालागाउँ महालक्ष्मी जात्रा एक अध्ययन" शीर्षक शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व विभागको पाठ्यक्रम अन्तर्गत गर्नुपर्ने २१ औं पत्रको आंशिक परिपूर्तिका लागि तयार पारेको छु । यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा विभिन्न महानुभावहरुवाट आवश्यक सल्लाह, सुझाव र प्रेरणा प्राप्त गरेको छु ।

शोधपत्रको तयारीको क्रममा शुरुदेखि अन्त्यसम्म हरहमेशा उचित सल्लाह , सुझाब, निर्देशन एवं मेरा कमी कमजोरीहरुलाई सच्याउन आफ्नो व्यस्तताका बावजुत पनि समय उपलब्ध गराइदिनुभएकोमा आदरणीय उप-प्राध्यापक सन्ध्या पराजुलीप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु ।

यो शोधपत्र लेख्न स्वीकृत प्रदान गरी हौसला प्रदान गर्नुहुने यस विभागका प्रमुख प्रा. डा. डिल्ली ओली, सह-प्राध्यापक डा. मदनकुमार रिमाल, सह-प्राध्यापक डा. महेशकुमार आचार्य, प्रा. डा. सावित्री मैनालीज्यू प्रति सहृदय आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । साथै संस्कृति विषयमा मलाई शिक्षा दिनुहुने विभागका सम्पूर्ण गुरुज्युहरु तथा कर्मचारीहरुलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सहयोग सल्लाह र जानकारी दिनुहुने बालागाउँका स्थानीय बासिन्दाहरुप्रति हार्दिक आभार प्रकट धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै बालागाउँ महालक्ष्मीको शिलालेख उतार गरी लिप्यान्तर गरी सहयोग गरिदिनुभएकोमा पुरातत्व विभाग, राष्ट्रिय अभिलेखालयका आदरणीय दाजु बरिष्ठ छविकार श्री कुमार श्रेष्ठ, अभिलेख अधिकृत रज्जु हाडा तथा रोजेन्द्र स्थापितप्रति हार्दिक आधार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा यो शोधपत्र मेरो अध्ययनको पहिलो खुट्किलो भएको हुनाले कुनै गल्ती भएमा प्रतिक्रियाको सकारात्मक अपेक्षा राखेको छु ।

रमेश श्रेष्ठ

विषय सूची

अध्याय एक

परिचय खण्ड

१.१ परिचय १

१.२ समस्या कथन २

१.३ अनुसन्धानका उद्देश्य २

१.४पूर्व साहित्य समीक्षा २

१.५ अनुसन्धानको महत्व ४

१.६ अनुसन्धानको औचित्य ४

१.७ अनुसन्धानको सीमा ४

१.८ अनुसन्धान विधि ५

अध्याय : दुई

बालागाउँको भौगोलिक परिचय तथा ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

२.१ भौगोलिक परिचय ६

२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि ७

अध्याय : तीन

महालक्ष्मी जात्राको ऐतिहासिकता

३.१ महालक्ष्मी १०

३.२ महालक्ष्मी जात्रा १३

अध्याय चार

बालागाउकाँ चाडपर्वहरु, टोल तथा आख्यानहरु

४.१ बालागाउँमा मानिने पर्वहरु १७

४.२ .जात्रासँग सम्वन्धित आख्यानहरु १९

४.२.१महालक्ष्मी १९

४.२.२ वनमहालक्ष्मी १९

४.२.३ सिद्धिविनायक १९

४.३ बालागाउँका टोलहरु २०

४.३.१ पिलिगाँ टोल २०

४.३.२ ढःसी टोल २१
४.३.३ गणेश टोल २१
४.३.४ ताःझो टोल २१

अध्यायः पाँच

बालागाउँ महालक्ष्मी जात्रा

५.१ बालागाउँ महालक्ष्मी जात्रा २३
५.१.१ जात्राको पहिलो दिन २३
५.१.२ जात्राको दोस्रो दिन २४
५.१.३ जात्राको तेस्रो दिन २६
५.२ पूजारीहरुको कार्य र पूजा विधि २७
५.२.१ महालक्ष्मीको पुजारीको कार्य र पूजाविधि २७
५.२.२ गणेशको पूजारीको कार्य र पूजाविधि २७
५.२.३ वनमहालक्ष्मीको पूजारीको कार्य र पूजाविधि २८
५.३ गुठी २९
५.३.१ महालक्ष्मी गुठी ३०
५.३.२ वनमहालक्ष्मी गुठी ३०
५.३.३ गणेश गुठी ३१
५.३.४ भजन गुठी ३१
५.४ खट् ३३
५.५ चिराग ३५
५.६ वाजा ३६
५.६.१ धिमाय बाजा ३६
५.६.२ झ्याली ३६
५.६.३ बाँसुरी ३६
५.६.४ ढोलक ३७
५.६.५ घण्टी ३७
५.७ मन्दिर ३८
५.७.१ महालक्ष्मी मन्दिर ४०
५.७.२ गणेश मन्दिर ४१
५.७.३ वनमहालक्ष्मी मन्दिर ४१
५.८ मूर्तिको प्रतिमालक्षण ४३
५.९ जात्राको धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्व ४४
५.९.१ जात्राको धार्मिक महत्व ४४
५.९.२ जात्राको सांस्कृतिक महत्व ४४

अध्याय : छ

उपसंहार

६.१ सारांश ४६

६.२ सुझावहरु ४७

परिशिष्टहरु

सन्दर्भग्रन्थ सूची

फोटोहरु